

*А. О. Л ЯШ,
канд юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права та правосуддя,
Міжнародний економіко-гуманітарний університет
ім академіка С. Дем'янчука*

ЗБИРАННЯ ТА ПЕРЕВІРКА ДОКАЗІВ ЯК ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ

Анотація

Розкрито поняття і зміст двох із чотирьох елементів процесу доказування у кримінальному судочинстві: збирання (формування) та перевірка доказів і їхніх процесуальних джерел).

Аннотация

Раскрыто понятие и содержание двух из четырёх элементов процесса доказывания в уголовном судопроизводстве: собирание (формирование) и проверка доказательств и их процессуальных источников).

Annotation

A concept and maintenance is exposed two from four elements of process of finishing telling in the criminal legal proceeding: collection (forming) and verification of proofs and their judicial sources).

Проблеми доказування у кримінальному судочинстві були і є надзвичайно актуальними. Значний вклад у вирішення цих проблем внесли дореволюційні вчені (Л. Є. Владіміров, П. В. Макалінський, В. Д. Спасович, І. Я. Фойницький та ін.), російські науковці (В Д Арсен'єв, РС. Белкін, Л.М. Карнеєва, А. А. Хмиров, С. А. Шейфер та ін.), а також українські процесуалісти (Ю. М. Грошевий, М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, С. М. Стахівський та ін.).

Процес доказування складається з таких елементів: 1) збирання (формування) доказів та їхніх процесуальних джерел; 2) перевірка цих доказів і джерел; 3) оцінка доказів та їхніх процесуальних джерел; 4) прийняття процесуального рішення та його аргументація (мотивація) [1, с.49].

Збирання (формування) доказів - це процес вчинення особою, яка провадить дізнання (дізнавач), слідчим, прокурором і судом (суддею) процесуальних дій, спрямованих на виявлення, витребування, прийняття, одержання та процесуальне закріплення доказової інформації.

Способи збирання доказів і доказової інформації в загальних рисах визначені у статті 66 Кримінально-процесуального кодексу України (далі - КПК), де вказано, що перелічені вище посадові особи в справах, які перебувають у їхньому провадженні, мають право: викликати в порядку, встановленому КПК,

будь-яких осіб як свідків і як потерпілих для допиту або як експертів для давання висновків; вимагати від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть встановити необхідні у справі фактичні дані; вимагати проведення ревізій, вимагати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб у порядку та обсязі, встановлених Законом України «Про банки та банківську діяльність» [2]

Як правило, це письмова вимога уповноваженої посадової особи, яка направляється керівнику підприємства, установи, організації. Виконання цих вимог є обов'язковим для всіх громадян, підприємств, установ і організацій (ч. 1 ст. 66 КПК)

Докази можуть бути подані підозрюваним, обвинуваченим, його захисником, обвинувачем, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем і їх представниками, а також будь-якими громадянами, підприємствами, установами й організаціями (ч. 2 ст. 66 КПК).

У передбачених законом випадках особа, яка провадить дізнання, слідчий, прокурор і суд у справах, які перебувають в їхньому провадженні, мають право доручити підрозділам, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, провести оперативно-розшукові заходи чи використати засоби для отримання фактичних даних, які можуть бути доказами у кримінальній справі (ч. 3 ст. 66 КПК).

Серед способів збирання доказів та їх джерел найбільшу питому вагу становлять слідчі та судові дії. [3, с.94] Слід зауважити, що доказова інформація може збиратись і за допомогою інших процесуальних дій - відібрання пояснень від окремих осіб, витребування документів (ч. 4 ст.97 КПК), призначення інвентаризації тощо.

Варто також пам'ятати, що під час збирання доказів не можуть бути застосовані які-небудь довільно обрані способи, а тільки ті, що названі в законі. Допомогти виявити носіїв можливої доказової інформації, визначити конкретні способи її одержання з метою збирання доказів можуть матеріали оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби та інших органів, які, згідно зі статтею 5 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [4] мають право здійснювати оперативно-розшукові заходи. Під час проведення такої діяльності можливе застосування науково-технічних засобів з метою одержання і фіксації доказової інформації, яка може бути використана як докази в судочинстві (зазвичай, після їх обов'язкової перевірки і введення в процес у порядку, передбаченому КПК).

Щоб отримана інформація мала доказове значення, вона обов'язково має бути закріплена в установленій законом процесуальній формі - шляхом складання протоколів відповідних слідчих (судових) дій, винесення постанов (ух-

вал), у тому числі щодо визнання предметів речовими доказами та приєднання їх до справи.

Серед способів закріплення доказів закон передбачає не тільки письмову форму (протокол), яка є основною, але й фотографування, звуко- і відеозапис, складання планів, схем, виготовлення зліпків і відбитків слідів. Ці носії інформації є додатком до відповідного протоколу.

Регламентація законом порядку провадження процесуальних дій щодо збирання (формування) і закріплення доказів гарантує, з одного боку, достовірність передачі здобутих відомостей, а з іншого - забезпечує збереження доказів і можливість їх використання та перевірки при доказуванні у наступних стадіях кримінального процесу [5, с.301].

Наступним елементом процесу доказування є перевірка доказів та їх процесуальних джерел. Щодо визначення самого поняття перевірки, то деякі науковці вважають, що термін «перевірка» є неточним і тому для позначення цього елемента доказування більш правильним є вживання терміна «дослідження» [6, с.48]. Інші автори вказують, що поняття перевірки включає в себе дослідження ознак кожного окремого доказу та його джерела. Таким чином, вони розглядають ці поняття як тотожні [7, с.12]. На думку А.І. Валяєва, ототожнення понять «дослідження» і «перевірка» доказів є неправомірним, оскільки дослідження доказів - це одержання певним суб'єктом інформації, що міститься в них, а перевірка - це діяльність, яка спрямована на підтвердження цієї інформації. Тому він виділяє ці поняття в самостійні елементи процесу доказування [8, с.106].

На наш погляд, точніше з цього приводу висловився В. М. Савицький, який зауважив, що вживати можна як термін «перевірка», так і термін «дослідження». Який саме з них слід використати для позначення відповідного елемента процесу доказування, вибирає сам дослідник [9, с. 151]. Ми приєднуємось до такої позиції і вважаємо, що найбільш вдалим є термін «перевірка».

Метою перевірки є визначення придатності зібраних доказів та їх процесуальних джерел для встановлення обставин, що мають значення у справі. Вона полягає в детальному з'ясуванні ознак кожного окремого доказу і його джерела, в їх підтвердженні чи спростуванні шляхом одержання нових матеріалів, а також у порівнянні усіх наявних у справі доказів та їх джерел для визначення їх достовірності і доброякісності [7, с.12].

Таким чином, основними способами перевірки доказів та їх джерел є аналіз кожного з них, порівняння з іншими доказами та джерелами, провадження повторних або нових процесуальних дій.

Перевірка доказів може здійснюватись і за допомогою оперативно-розшукової діяльності, проте це вже є не процесуальний спосіб. Для того щоб її результати мали доказове значення, їх необхідно вводити у справу процесуальними засобами

Необхідно зауважити, що в деяких країнах СНД вимогу про перевірку доказів зафіксовано в конкретних статтях КПК. Про це, зокрема, йшлося в КПК РСФСР (ч.3 ст. 70), де зазначалося: «Всі зібрані у справі докази підлягають ретельній, всебічній і об'єктивній перевірці особою, яка провадить дізнання, слідчим, прокурором і судом».

У нині чинному КПК РФ передбачено спеціальну норму (ст.87 «Перевірка доказів»), в якій зазначено, що перевірка доказів проводиться дізнавачем, слідчим, прокурором, судом шляхом порівняння їх з іншими доказами, які підтверджують або спростовують доказ, що перевіряється [10, с.188].

Вважаємо, що доцільним було б закріпити таку норму і в КПК України.

Під час порівняння кількох доказів з'ясовується, якою мірою окремі докази узгоджуються між собою. Така перевірка може здійснюватись у найрізноманітніших формах. Так, можуть порівнюватися фактичні дані, одержані від різних джерел (носіїв інформації). Скажімо, показання свідка про певну подію порівнюються з показаннями про цю ж подію інших свідків, чи потерпілого, висновком експерта або протоколами слідчих дій (огляду, обшуку, виїмки тощо). Перевірка доказів здійснюється як на досудовому слідстві, так і під час судового розгляду в процесі судового слідства. Відповідно до ч 1 ст. 296 КПК, головуючий, шляхом опитування учасників судового розгляду, з'ясовує, чи мають вони клопотання про виклик нових свідків і експертів, про витребування і приєднання до справи нових доказів.

Крім того, з метою перевірки й уточнення фактичних даних, отриманих у ході судового слідства, суд мотивованою ухвалою, а суддя - постановою вправі доручити органу, який проводив розслідування, виконати певні слідчі дії в порядку, встановленому статтею 31 б¹ КПК.

У кожній наступній стадії процесу (апеляційне, касаційне провадження) обсяг перевірки розширюється, оскільки не тільки перевіряються зібрані докази, але й контролюється правильність попередньої перевірки.

Література:

1. *Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі. Науково практичний посібник. - К.: КНТ, Видавець Фурса С Я., 2006.*

2. *Закон України «Про банки та банківську діяльність» // Відомості Верховної Ради України. -2001. - № 5-6. - Ст. 30 (зі змінами станом на 27.04.07).*

3. *Ляш А. О., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному судочинстві: Навч. посіб. За наук. ред. Ю. М. Грошевого. - К.: Університет «Україна», 2006.*

4. *Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості Верховної Ради України. -1992. - № 22 . - Ст. 303 (зі змінами станом на 7.03.02).*

5. Теория доказательств в советском уголовном процессе. - М, 1973.
6. Белкин Р. С. Собрание, исследование и оценка доказательств. - М, 1966.
7. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания. - Казань, 1976.
8. Валяев А. И. Проверка доказательств как самостоятельный элемент процесса доказывания//Актуальные проблемы судоустройства, судопроизводства и прокурорского надзора. - М., 1986.
9. Савицкий В. М. Язык процессуального закона. Вопросы терминологии. - М., 1987.
10. Детальніше див.: Коментарій к уголовно-процессуальному кодексу РФ / Под общ. ред. В. В. Мозякова. - 2-е изд., перераб и доп. - М.: Изд-во «Экзамен», 2002.